

Az ismeretlen Vak Bottyán

1681 végén Nyárásd Pozsony megyei község lakói levelet írnak valamelyik közeli végvár kapitányának Bottyán János komáromi katona ellen, aki új „járót” — átkelőhelyet — csinált a Dunán, utat a „tolvajok”-nak, vásárhelyet a sóval kereskedő rendeknek és a hódoltságbeli népnek, s ezzel felforgatja a portéka árulás régi rendjét, sérti és veszélyezteti Komárom, Pozsony vármegyék és az egész Csallóköz nyugalmat.

Vitéz Kapitány Urunk.

Kivánván I(ste)ntül eő Sz(ent) Fölségétől Uraságodnak minden kívánta jókat nagy boldogul meg adatni, I(ste)n áldgya meg Uraságodat szegény Ilázánknak Szerencsésjére nekünk gyámolításunkra. Kénszerítettünk Uraságodhoz, ezen keserves Panaszunk véget folyamodnunk mint Végbeli Vitéz Kapitány Urunkhoz, mivel Komárom Várasáb(a)n Lakozó eő Fölsége Szolgája,^a Bottyán János Ur(am) oly helyet járót csinált által a Dunán gázlób(a)n, hogy még a kengyelt sem érte az Viz, az mely helyen pedig még magunk féle Emberis, csak egy sem tudta volna meg gondolni, hogy azon helyen gázloban mehessenek által a Dunán, az mely Járo pedig mind az egész Csallóköznek, mind Posony Vármegyének, s mind Komárom Vármegyének mind minékünk ott közel lévő Faluknak igen faldalmasnak, és neheznek látteztatik mind a Tolvajok niat, leginkább az Uyvári Török niat, az mely cselekedet után kevés Éjjel vagyon batorságos nyugodal-munk az Pogány ellen valo vigyázás niat; Azon kívül az Komáromi Sóval kereskedő rend igen szakásá vette Partekájokat azon helyen Hajobul ki raknyi, az sem volt ott szokás ki raknyi, az előt az mely Hajokrul Partékát kit kiraknak mind holdult falu béli Emberek viszik el, az mely járót pedig Bottyán Ur(am) csinált ugyan akkoris elég holdult Ember látta az utánis, mostis valamikor Hajorul onnan Partekát visznek el mindenkor láttyák az Dunának kicsin voltát; mind ezeket bölesen értvén Uraságod a sok jövő s járo katona, s Haidu Éjjel, nappal, raitunk regnalodik, Biránkon retteneteség az mitt nem cselekesznek az Etelért, Borért, és Abrakért, az kik[ne]k semmi uti Levelek nincsen, csak az szablyát mutattya az oldalán, hogy az az ő Levele az mellyet lehetetlen el győznünk, mind Bottyán Ur(am) cselekedetirül s mind a Hajosoknak ottan valo ki állásokrul, hogy ökis előbbenyi szokot helyen rakják ki Partekájokat s mind pedig az sok jövő s járok raitunk regnálásárul, kérjük alázatossan az egy élő Istenért is Uraságodat, méltoz-tassék Uraságod pártunkat fognyai, és sérült állapotunkat orvoslani, mivel Uraságod bizodalmas régii nagy jo Urunk, kénszerettettünk Uraságodhoz előb folyamodnunk, mint az Méltóságos Urak-

hoz, mely ezen Inségünkrül meg mutatando Gratiáját ha mi meg nem szolgálhattuk az Ur I(ste)n jutalmazza meg Uraságodnak. Datum Nyárasd Die 10 Decembris Anno 1681.
Uraságodnak

Alázatosan szolgálnak Nyarásdiak
mind egész Falustul.¹

A nyárárdiak újabb sérelme már ismert: Pozsony megye nemességének 1682. április 15-én kelt levele szerint „Bottyán János Révkomáromban lakozó katona . . . két ökört hajtott el az esztergomi érsek nyárárdi szegény embereitől”. A levelet közlő Heckenast Gusztáv támpontok hiányában nyitva hagyta a komáromi hatalmaskodó katona és a Rákóczi-szabadságharc híres generalisa személyazonosságának kérdését, mert ebben az időben Léván is élt egy Bottyán János.² A most előkerült nyárárdi levél véglegesen dönt a személyazonosítás kérdésében. A kortársak Vak Bottyán rendkívüli tulajdonságai között különösen csodálták jártasságát a vízi átkelésekben, ismereteit a vizek folyásáról, művészetét és tudományát a hídverésben, révépítésben. A nyárárdiak sem tudják titkolni elképedésüket s elismerésüket: Bottyán olyan helyen csinált járórt a Dunán, ahol még a magukféle sem tudta volna elgondolni, s a gázló nagyon jó lehet, mert „még a kengyelt sem érte a víz”.

A levél gazdasági és társadalmi hátterének elemzése azonban további lehetőséget kínál a Dunát megnyergelő komáromi Bottyán János és a Dunántúli sikeres kuruc hadjáratok generalisának személyazonosítására.

A nyárárdiak nemcsak az újvári török, hanem a tolvajok miatt is nyugtalanok. Kik lehetnek ezek a Bottyán passusán járó tolvajok?

A korabeli szóhasználatban a „tolvaj” név nemcsak a más javát eltulajdonító gonosztevő, az életét bujdosással tengető szegénylegényt illette meg, hanem a császári rendeletekben, harmincados jelentésekben, megyei fölterjesztések soraiban a rendes utakat, törvényes vámokat megkerülőket, többnyire marhával vagy egyéb portékával kereskedőket vagy az azokat kalauzolók, a titkos utakat ismerő embereket is így nevezték. Sőt Apafi Mihály így ír az állam kijátszásával, csempészettel gazdagodó erdélyi főnemesekről: „az urak tolvajosok voltak”.³

A XVII. század utolsó harmadában a „tolvajság”, a tolvajjárás különösen elhatalmasodott. A Habsburg-állam a kameralisták elvei alapján a kereskedelem minden hasznát a kincstár számára akarta biztosítani. Ez gyakorlatban azt jelentette, hogy megszigorította a vámokat és harmincadokat, a legfontosabb cikkek kereskedelmi jogát állami monopóliummá tette, majd tetemes ellenszolgáltatás reményében, többnyire anyagi kényszerhelyzetben az udvari arisztokratákból álló társaságok és egyes főurak kiváltságául biztosította. Így szerzi meg a török kereskedelem, majd a marhakereskedelem kizárólagos jogát az 1667-től regnáló Orientalische Compagnie és kap 1687-ben 71 tonna méz Morvába és Sziléziába szállítására vám- és harmincadmentességet a nyárárdi jobbágycsoportok földesura, Széchenyi György esztergomi érsek. Mikor 1680—81-ben Lipót császár az udvari kamarával a behozandó sómonopólium ügyében tárgyal, a szabad sókereskedés védelmében Mayláth Miklós kijelenti: a sómonopóliummal „a jeles királyi város Komárom is megrontatnék” —, mivel a komáromiak „egyedül a kereskedésből s főleg a sókereskedésből élnek s ha most ezt is elveszik tőlük, mi lesz velük”.⁴

A komáromiak vám- és harmincadmentességet élveztek. Mégis a nyárárdiak tájékoztatása szerint vonzotta őket Bottyán dunai átkelőhelye, mert erre jártak a Dunántúlról a kisalföldi, Vág melléki mezővárosok vásáraitra igyekvő marhahajtók, kereskedők, sőt minden bizonnyal — a levél félreérthetetlenül utal erre — a tőzsérkedő katonák is.

A dunántúli végvárok kapitányai és katonái az 1680-as években rendszeresen foglalkoztak marhakereskedelemmel. A veszprémi, tihanyi, vázsonyi és más Balaton melléki várak katonái a Dunántúl déli felére lecsapva, a harc zsákmányaként vagy rablással — szerintük a kard jogán —, ám vásárlással is, földesurakkal, kereskedőkkel megállapodva „kereskedésre”, „nyereségre” szereztek marhát és lovat. Egy 1685-ben készült tanúvallatási jegyzőkönyv gazdag valóságanyagát szerint 1684-ben és a korábbi években az egész Somogyorságot és Tolnát — köztük a nádor Eszterházy Pál falvait is — a marhahajtó végváriak tették tönkre. Az eset túlmutat a helyi hatalmaskodások, kegyetlen hűzés-vonás, pusztítás sívár történetében s a mindennapi valóság az egyéni rátermettség és vérmérséklet gazdag variációiban mutatja meg, milyen makacsul próbál betörni a végvárak hadinépe az áruértékesítő tevékenység egyre inkább rezervált területére. A katonák a szerzett vagy a földesúrtól, a kereskedőtől megvett marhát északra hajtják,

¹ OL. Pál nádor iratai 71. cs. 6845. sz. A címzett ismeretlen. A levélírókétől elütő kézvonással áthúzva.

² Heckenast Gusztáv: Adatok Bottyán János életéhez (1676—1682). Történelmi Szemle, 1958. 215—217. l.

³ R. Várkonyi Agnes: A népi kurucság ideológiája. Történelmi Szemle 1963. 47. l.; OL. Kamarai It. Gubernium Pol. 382/1699.; 74/1701.; Győr, Komárom és Veszprém megye panasza s. d. uo. Pál nádor iratai 75. cs. 7247/42 sz., uo. Apafi Mihály levele Eszterházy Pálnak 57. cs. 5453. sz.

⁴ Takács Sándor: A keleti kompánia hajói és kereskedése. Magyar Gazdaságtörténeti Szemle 1960. 193. l.; uő.: Marhakereskedésünk a keleti kompánia kezében. Uo. 479—480. l.

váraikban esetleg tovább adják más vállalkozó katonának, ismert kereskedőnek vagy magának a kapitánynak, aki „nyereségre”, „kereskedésre” „fellyebb adja”. A hajtók a kezükre járnak, a kapitányok pedig nemcsak szemet húnyanak, hanem minden úton-módon pártolják a katonák vállalkozását. Ha pedig idegen vállalkozó, főúr vagy kereskedő hajtott át esordát a várkapitányság területén — noha a törvény többször megtiltotta —, rendszeres vámost szedtek, tizedet hasítottak ki maguknak belőle. Veszprémben egy-egy hajtáskor 300—500 állat is összejött. Horhi Mátvás — mint maga mondta — „egyszer is másszor is hajtott eő több társaival együtt Nemzetes Méltóságos Palatinus urunk eő nagysága falusi Marháiból ezer Marhát, melyekből minden hajtáskor adott részt Veszprémi fő kapitány urnak”.⁵

A veszprémi főkapitány ebben az időben Babocsay Ferenc. Az 1683—84. évi nagy marhahajtó vállalkozások egyik kezdeményezője, „aki fellázasztotta rá a népet”, s kalauz is volt a Somogyságon: Zana György. A vállalkozás résztvevői között feltűnik Rácz Miklós, Szily György veszprémi katonák neve, az egyik főindítója Csomai Máté vázsonyi vajda — később tihanyi kapitány —, aki „az olyan hajtott marhát átallyában nyereségre megvette s fellyebb adta”. Valamennyijüket a Rákóczi-szabadságharc idejéből jól ismerjük, de mindezidáig nem tudtuk, honnan jöttek. Zana György Rácz Miklóssal a kurucság első szervezője a Dunántúlon, ezereskapitány Bottyán mellett, aki — megbízásaiból ítélve — a Dél-Dunántúl s a rációk kérdésének nem is mindig egyértelmű „szakértője”. Szily György Bottyán kedves hadnagya. Csomai Máté az egyik első ezereskapitány, aki 1704-ben Eszterházy Pál kismartoni birtokát szállja meg. A sor rendkívül széles: báró Sennyei Pongrác kuruc ezereskapitányt 1683—84-ben a Dunántúlon még úgy emlegetik, mint Sennyei Pongrác „úrfit”, aki Dombóvár felverőinek volt fejük, a katonák, hajtók sűrűjéből pedig Buga János neve emlékeztet Buga Jakabra, az egyik legszebb bujdosó-ének mindezidáig ismeretlen címadójára.⁶

Bottyán sikeres dunántúli vállalkozásai tehát személyes kapcsolatokra épültek fel. Thyly Kálmán az előkelő köznemesi családok hazafiasságával próbálta feloldani a dunántúli csoda rejtélyét. A szálak viszont ide vezetnek az 1680-as évek elejére, a Duna mellékére, kereskedők, tolvajok, végvári katonák, tőzsérkedő nemesek s marhahajtók közé, akik anyagi érdekeikben kerültek összeütközésbe a Habsburg-hatalommal.

Itt kell keresnünk Bottyán életében azt a csomópontot is, ahol a híres katona s a vagyonos gazda látszólag kettős útja összefut. A nagytehetségű generálist érlelő idők állomáshelyein még mélyen visszamehetünk a múltba, egészen a nevelő-teremtő iskoláig, a Vág-vidék legnyomortúságosabb végváráig: Sellyéig. A szegény elnyomított véghelyről induló, „szegénylegény állapotjában tengődő” hadnagyból azonban a XVII. század végének egyik legvagyonosabb ezredese lett. Az 1690-es években, mikor általános volt a pénzhiány, s a főurak, maga a nádor is, minduntalan kölcsönökre szorult, Bottyánnak nemcsak jószágok, szőlők, falvak vásárlására futotta pénze, hanem bőven és nagylelkűen adott megyéknek, nemesuraknak, kereskedőknek hitelt, sőt iskola alapítványra, templomrestaurálásra is áldozott. „Jól nőszült” állította a közel száz évvel ezelőtt megjelenő első Bottyán életrajzban a szegényedő dzsentri nosztalgiaikat ápolgató köznemesi romantikus történetírás. Marhával, borral, sóval kereskedett — vázolta az első marxistaigényű összefoglalás, nem minden romantikus kockázat nélkül —, elszórt adattöredékekre építve a meszeszenedő következtetéseket. Most tartunk ott — a nyárásdiak levele példázza —, hogy a valóság realitásában ismerjük meg a katona mellett a másikat, eddig ismeretlen Vak Bottyánt is, aki már hadnagy korában a kocsmáltatás, mészárszéktartás jogáért az esztergomi érsekkel csaknem vére megy. A Rákóczi-szabadságharc idején sokszor a maga pénzéből fizeti seregét, s halála után a Vágon túl és Újvár környékén marhával és sóval kereskedő embereknel, helységeknel kintlevő pénzét Beresényi szedi be.⁷